

Н.В. Кавуненко, ст. гр. ПМ-09-Г1
Науковий керівник: О.І. Бондарчук,
д.психол.н., професор Інституту
менеджменту та психології ДВНЗ
«УМО» НАПН України

ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ТА СТРУКТУРИ ОСОБИСТІСНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті аналізуються умови успішного професійного становлення майбутніх фахівців, що базуються на розвитку психологічної готовності до цієї діяльності. Процес формування психологічної готовності до майбутньої професійної діяльності є необхідною передумовою розвитку спеціаліста у вищому навчальному закладі, що обумовлює якість, ефективність його підготовки та забезпечує результативність навчально-професійної діяльності.

Ключові слова: особистісна готовність, емпатія, тип спрямованості особистості, комунікативна компетентність, толерантність до невизначеності, соціальна креативність.

Аннотация. В статье анализируются условия успешного профессионального становления будущих специалистов, которые базируются на развитии психологической готовности к этой деятельности. Процесс формирования психологической готовности к будущей профессиональной деятельности — необходимая предпосылка для развития специалиста высшего учебного заведения, которая обуславливает качество, эффективность его подготовки и обеспечивает результативность учебно-профессиональной деятельности.

Ключевые слова: личностная готовность, эмпатия, тип направленности личности, коммуникативная компетенция, толерантность к неопределенности, креативность.

Abstract. Successful professional becoming future specialist is based on the development of psychological readiness to this activity. The process of psychological readiness to future professional work is necessary to develop specialist in higher educational establishment, which influences on quality, effectiveness of his preparation and provides the result of educational and professional activity.

Keywords: personal readiness, empathy, type of personal orientation, communicative competence, tolerance to the vagueness, social creativeness.

Постановка проблеми. У час соціальних трансформацій, що зумовлюють нові соціально-економічні умови професійної діяльності, особливої ваги набувають внутрішні, психологічні ресурси особистості. Стійкість, стабільність та якість професійної діяльності обумовлюється особливостями психологічної готовності фахівця.

Особливе значення має особистісна готовність до професійної діяльності майбутніх психологів як фахівців, покликаних надавати психологічну допомогу особистості в складних умовах життя.

Слід зазначити, що окремі аспекти досліджуваної проблеми вже були предметом уваги дослідників. Так, зокрема, питання становлення та розвитку особистості під час підготовки до професійної діяльності та безпосередньо в її процесі представлені в дослідженнях Б. Г. Ананьєва, Г. О. Балла, О. О. Бодальова, В. А. Бодрова, О. І. Бондарчук, Б. С. Братуся, Н. Ю. Волянюк, В. І. Гордієнко, Е.Ф. Зеєра, Є. О. Клімова, Л. М. Карамушки, О. В. Киричука, Г. В. Ложкіна, П. В. Лушина, С. Д. Максименка, Л. М. Мітіної, В. Ф. Моргуна, В. А. Семиченко, Е. Е. Симанюк, Л. А. Снігур, Т. С. Яценко та інших науковців. Водночас, умови формування особистісної готовності майбутніх психологів до професійної діяльності в умовах соціальних трансформацій, на наш погляд, висвітлені недостатньо.

Отже, актуальність проблеми та її недостатня розробленість зумовили вибір теми даної статті.

Мета статті: дослідити та теоретично обґрунтувати зміст, складові та умови формування особистісної готовності майбутніх психологів до професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Сучасні наукові дослідження підтверджують, що досягнення успіху психологами-фахівцями лише на 15% зумовлюється знаннями своєї професії, а на 85% – умінням поводитися з колегами, схиляти людей до своєї точки зору, рекламувати себе та свої ідеї, тобто з особистими якостями й здібностями.

Реальна практика й життя демонструють, що найчастіше успіху в соціальній та професійній кар'єрі домагаються далеко не випускники-психологи з дипломом з відзнакою, а ті з них, які виявляли активність, реалізовували себе в різних видах діяльності: громадській, економічній, культурній, комунікативній, науковій тощо, а навчальна діяльність – лише одна з них. Можна констатувати, що оцінка якості підготовки випускника за його знаннями та вміннями, що демонструються на поточних і підсумкових іспитах, неадекватно характеризує дійсний рівень їх готовності до успішної професійної діяльності.

Знання та вміння, як зазначає Г.І. Ібрагімов, – лише мізерна частина особистісних властивостей, що впливає на успішність діяльності, спілкування, поведінки фахівця. І поки результативним критерієм якості підготовки фахівців буде успішність з предметів, керівники та викладачі, студенти і їх батьки основні зусилля традиційно будуть спрямовувати саме на цей компонент – на формування знань. Тому питання формування психологічної готовності до професії, на сьогодні є ключовим моментом, що визначає всю спрямованість освітнього процесу в навчальному закладі, який здійснює професійну підготовку майбутніх фахівців.

Зараз в психології психологічна готовність розглядається як істотна передумова будь – якої цілеспрямованої діяльності, її регуляції, стійкості та ефективності. Існує **два основних підходи** до визначення змісту та структури психологічної готовності: функціональний та особистісний.

Функціональний підхід - психологічна готовність як певний стан психічних функцій, який забезпечує високий рівень досягнень при виконанні того чи іншого виду діяльності. Цей стан близький до феномену, який О.О.Ухтомський назвав «оперативним спокоєм».

З точки зору особистісного підходу психологічну готовність розглядають як результат підготовки по певної діяльності. Відповідно до цього підходу, готовність розуміється як стійке багатоаспектне та ієрархізоване утворення особистості, яке включає ряд компонентів (мотиваційний, когнітивний, операційний тощо), адекватних вимогам, змісту та умовам діяльності, які в своїй сукупності дозволяють суб'єкту більш або менш успішно здійснювати діяльність.

Слід зазначити, що в межах особистісного підходу існує розподіл психологічної готовності на довготривалу та ситуативну. Довготривала готовність є стійким комплексом особистісних професійно важливих якостей, необхідних для успішної діяльності в багатьох ситуаціях. Дана система існує постійно, є провідною передумовою регуляції діяльності в цілому. *Ситуативна готовність* є активно дієвим станом особистості,

функціональною системою, яка виникає в тісному зв'язку із структурою зовнішньої взаємодії (конкретною ситуацією і завданнями, які потрібно розв'язати). При цьому зазначається, що категорії психологічної готовності є одночасно категорією теорії особистості (як довготривала готовність) і теорії діяльності (як ситуативна готовність) і теорії діяльності.

Разом з тим представники другого напрямку вказують на глибокий зв'язок функціонального стану готовності до готовності як стійкої характеристики особистості. Стверджується, наприклад, що стан готовності – це тимчасова готовність, а підготовленість особистості – довготривала готовність. Крім того, підкреслюється, що ці два види готовності знаходяться в тісному зв'язку між собою.

Психологічна готовність – це виявлення суті властивостей і стану особливостей. Готовність – це не тільки властивість чи ознака окремої особистості, це концентрований показник суті діяльності особи, міра її професійної здібності.

Психологічна готовність включає в себе, з однієї сторони, запас професійних знань, умінь і навичок, з іншої – риси особистості: переконання, педагогічні здібності, інтереси, професійна пам'ять, мислення, увага, педагогічна спрямованість думки, працездатність, емоційність, моральний потенціал особистості, що забезпечать успішне виконання професійних функцій. Ядро готовності становлять психічні процеси і властивості. Вона є фундаментом якостей і особливості. Якості і психологічні властивості особистості, психічні особливості і моральні якості, що є основою установки майбутнього психолога на усвідомлення функцій психологічної праці професійної позиції, оптимальних способів діяльності, співвіднесення своїх здібностей з можливостями – характеристики психологічної готовності. Суть психологічної готовності: моральні та психологічні якості і можливості особистості, відношення свідомості і поведінки, суб'єктивності і об'єктивності свідомості. Зміст психологічної готовності складають інтегральні характеристики особистості, що включають в себе

інтелектуальні, емоційні і волеволі властивості, професійно-моральні переконання, потреби, звички, знання, вміння і навички, педагогічні здібності.

Серед волеволі якостей, які забезпечують психологічну готовність до діяльності психолога, виділяють:

- цілеспрямованість (керування в роботі певною метою);
- самовладання і витримка (збереження самоконтролю в будь-якій ситуації)- наполегливість (тривале збереження зусиль при досягненні поставленої мети);
- ініціативність (готовність і вміння психолога виявляти творчий підхід до вирішення проблем, самодіяльність при виконанні професійних функцій);
- рішучість (своєчасно приймати продумані рішення і без зволікань приступати до їх виконання);
- самостійність (відносна незалежність від зовнішніх впливів);
- самокритичність (вміння помічати свої помилки, неправильні дії та прагнення їх виправити).

Психофізіологічний аспект психологічної готовності складають впевнення у своїх силах, прагнення наполегливо і до кінця доводити розпочату справу, здатність вільно керувати своєю поведінкою і поведінкою інших, професійна працездатність, активність і саморегулювання, урівноваженість і витримка, рухомий темп роботи. Ці властивості і здібності забезпечують майбутньому фахівцю високу працездатність у виконанні професійних функцій.

Оцінювальний компонент передбачає самооцінку своєї професійної підготовки і відповідність процесу розв'язання професійних завдань оптимальним зразком.

Формування і розвиток у студентів-майбутніх фахівців названих якостей — невідкладне завдання вищої школи.

Психологічна готовність включає в себе як важливий компонент потребу фахівця в професійному самовдосконаленні. "Вік живи — вік учись".

Справжній професіонал постійно вчиться, відчуває потребу постійно поповнювати свої знання, розвивати свої розумові здібності, вдосконалювати професійні навички. Щоб студент міг сам оцінити свою професійну підготовку, міг керувати своїм удосконаленням, не треба давати йому готових рецептів майбутньої професійної діяльності, а правильно орієнтувати його в самостійних пошуках цих рецептів. Достатня розвиненість, виразність і цілісне поєднання всіх компонентів забезпечать психологічну готовність студента до професійної діяльності.

Готовність випускника ВНЗ до професійної діяльності складається з таких блоків, як професійна орієнтація (готовність до професійного навчання), безпосередній процес опанування знаннями і вміннями у руслі відповідної професії (професійна готовність), наявність адекватних змісту діяльності якостей особистості (особистісна готовність), що забезпечують професійну адаптацію після завершення навчання до професії.

Оскільки рівень готовності не є інваріантна величина, то його перебіг зумовлюється віком, досвідом навчання, індивідуальними можливостями і т.п. У роботах В. О. Моляко дається класифікація рівнів готовності: 1) високий (самостійність у постановці і розв'язанні нових задач, адекватність оцінки і самооцінки професійно важливих якостей, здатність до ефективного вирішення задач в умовах дефіциту часу і т.д.); 2) середній (середній рівень вияву наведених якостей); 3) низький (невміння самостійно ставити і розв'язувати трудні задачі, неадекватна оцінка і самооцінка професійно важливих особливостей і т.д.).

Отже, під психологічною готовністю традиційно розуміють психічний феномен, за допомогою якого пояснюють стійкість діяльності людини в полімотивованому просторі.

Психологічна готовність до професійної діяльності виявляється у формі установок (як проекції минулого досвіду на ситуацію “тут і зараз”), що передують будь-яким психічним явищам та проявам; у вигляді мотиваційної готовності до “впорядкування” свого образу світу (така готовність дає

людині можливість усвідомити сенс і цінність того, що вона робить); у вигляді професійно-особистісної готовності до самореалізації через процес персоналізації.

Інші вчені вважають, що психологічна готовність до професійної діяльності характеризується наявністю в спеціаліста знань, умінь і навичок, що дають йому змогу здійснювати свою діяльність на рівні сучасних вимог науки. Оскільки будь-яка діяльність – це вирішення низки завдань, професіоналізм (психологічна готовність) у ній виявляється, перш за все, в умінні бачити завдання, формулювати їх, застосувати методологію та методи спеціальних наук для встановлення діагнозу й прогнозу при розв'язанні завдань.

Особистісну готовність до професійної діяльності ми будемо розуміти як рівень сформованості в особистості майбутнього фахівця ряду професійно-важливих якостей особистості, які забезпечують можливість ефективно здійснювати професійну діяльність.

Загалом, особистісну готовність до професійної діяльності можна трактувати як форма установки (як проекції минулого досвіду на ситуацію “тут і зараз”), що передують будь-яким психічним явищам та проявам; у вигляді мотиваційної готовності до “впорядкування” свого образу світу (така готовність дає людині можливість усвідомити сенс і цінність того, що вона робить); у вигляді професійно-особистісної готовності до самореалізації через процес персоналізації .

До важливих чинників формування психологічної готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності можна виділити такі:

I. Внутрішні (індивідуально-психологічні умови): а) *біопсихічні й фізіологічні особливості*, які виконують функцію передумов професійного розвитку, впливають на його темп (властивості активності й лабільності нервової системи, наявність функціональної системи інтуїтивно-чуттєвого відображення, загальна психофізична активність та ін.); б) *соціально-професійна активність* (позитивний соціально-спрямований рух у процесі

професійного становлення потребує розумної активізації духовних, психічних і фізичних сил); в) *мотиви і смисли професійної діяльності*, які забезпечують її успішність (гуманістична спрямованість, специфічна професійна спрямованість і гнучка «Я-концепція», позитивна мотивація навчання, мотивація досягнення особистості та друге); г) потреба в *реалізації свого професійно-психологічного потенціалу* з урахуванням спрямованості на самопізнання, що передбачає відкритість до змін, філософське і творче ставлення до життя, пошук її значення й прийняття відповідальності за її здійснення й самовираження в ній.

II. Зовнішні: а) *соціально-економічні умови*, що виступають як об'єктивні обставини процесу професійного становлення і є активним, утворюючим початком у цьому; б) *провідна навчально-професійна та професійна діяльність*, які забезпечують системне бачення особистості; в) *особистісна підготовка*, що включає обов'язкову роботу з розвитку професійно важливих якостей майбутнього фахівця, надання психологічної допомоги в особистісному зростанні на базі особистісно-розвивальної освіти.

Однією з найзначущіших умов є застосування активних соціально-психологічних методів навчання у процесі професійного становлення майбутніх фахівців.

Отже, особистісна готовність майбутнього психолога до професійної діяльності є соціокультурним і психологічним феноменом, що включає в себе впорядковану сукупність ціннісно-змістовних регулювальників, що забезпечують твердість його суб'єктної позиції і емоційно-вольових станів. У її структуру входять мотиваційний, когнітивний, конативний, рефлексивно-ціннісний та регулятивно-вольовий компоненти в їх взаємозв'язку і взаємообумовленості.

Висновки. Виокремлено два основних підходи до визначення змісту та структури психологічної готовності: функціональний (психологічна готовність як певний стан психічних функцій, який забезпечує високий

рівень досягнень при виконанні того чи іншого виду діяльності) та особистісний, в якому психологічну готовність розглядають як результат підготовки по певній діяльності.

Відповідно до особистісного підходу готовність розуміється як стійке багатоаспектне та ієрархізоване утворення особистості, яке включає ряд компонентів (мотиваційний, когнітивний, операційний тощо), адекватних вимогам, змісту та умовам діяльності, які в своїй сукупності дозволяють суб'єкту більш або менш успішно здійснювати діяльність.

Показано, що в процесі професійного становлення психолога важливу роль відіграє особистісний розвиток: усвідомлення власного світогляду як психологічного, спрямованість на самопізнання та саморозвиток. Для майбутнього психолога цей процес передбачає відкритість до змін, філософське й творче ставлення до життя, пошук його сенсу й прийняття відповідальності за його здійснення, самовираженню в ньому, розвиток професійно важливих якостей : високий рівень емпатії, гуманістичний тип спрямованості особистості практичного психолога, високий рівень спілкування, ефективного вибору стратегії поведінки в напружених ситуаціях, високий рівень творчого потенціалу та толерантності до невизначеності.

Відповідно, важливе значення у професійному становленні майбутнього психолога у процесі навчання у ВНЗ має формування його особистісної готовності до майбутньої професійної діяльності, іншими словами, сформованості в особистості майбутнього фахівця ряду професійно-важливих якостей особистості, які забезпечують можливість ефективно здійснювати професійну діяльність. Така готовність є результатом підготовки до майбутньої діяльності.

Особистісна готовність майбутнього психолога до професійної діяльності є соціокультурним і психологічним феноменом, що включає в себе впорядковану сукупність ціннісно-змістовних регулювальників, що забезпечують стійкість його суб'єктної позиції і емоційно-вольових станів.

Література

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. – СПб. : Питер, 2001. – 288 с. – (Серия «Мастера психологии»).
2. Бодалев А. А. Психологу быть профессионалом – обязательно / А. А. Бодалев // Вестник Балтийской академии. – Вып. 3. – 1996.
3. Бондаренко А. Ф. Личностное и профессиональное самоопределение отечественного психолога-практика / А. Ф. Бондаренко // Московский психотерапевтический журнал. – 1993. – № 1. – С. 63–76.
4. Бондарчук О. І. Соціально-психологічні основи особистісного розвитку керівників загальноосвітніх навчальних закладів у професійній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора психол. наук : спец. 19.00.05 «Соціальна психологія ; психологія соціальної роботи» / О. І. Бондарчук. – К., 2008. – 34 с.
5. Карамушка Л. М. Психологія управління закладами середньої освіти : [монографія] / Л. М. Карамушка. – Київ : Ніка-Центр, 2000. – 332 с. – (Серія «Новітня психологія», вип. 6).
6. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М. : Смысл, Изд. Центр «Академия». – 2005. – 352 с.
7. Максименко С. Д. До проблеми розробки освітньо-кваліфікаційної характеристики сучасного психолога / С. Д. Максименко, Т. Б. Ільїна // Проблеми підготовки і підвищення кваліфікації практичних психологів ; за ред. С. Д. Максименка. – К.-Тернопіль : Ника-Центр, 2002. – С. 7–17.
8. Пов'якель Н. І. Саморегуляція професійного мислення в системі фахової підготовки практичного психолога : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Н. І. Пов'якель. – К., 2004. – 40 с.
9. Роджерс К. Свобода учиться / К. Роджерс, Д. Фрейберг ; [пер. с англ. А. Б. Орловой, С. Е. Степановой, Е. Ю. Патяевой]. – М. : Смысл, 2002. – 527 с.
10. Семиченко В. А. Психологія особистості / В. А. Семиченко. – К. : Видавець Ешке О.М., 2001. – 427 с.
11. Семиченко В. А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модульный курс психологии. Модуль «Направленность» / В. А. Семиченко. – К. : Миллениум, 2004. – 521 с.
12. Семиченко В. А. Теоретико-методологічні основи підготовки майбутніх психологів / В. А. Семиченко // Актуальні проблеми психології. Том. I : Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія : зб. наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / [за ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки]. – К. : Мілениум, 2005. – Ч. 15. – С. 109–112.
13. Слободянюк І. А. Сучасні підходи до формування професійних навичок практичних психологів та соціальних педагогів в системі вищої освіти. Вища освіта України / І. А. Слободянюк // Вища освіта України у контексті інтеграції до Європейського освітнього простору : моніторинг якості освіти. – 2007 р. – Дод. III, Т. 5. – С. 394–400.